

Posudek na doktorskou disertaci

Strohsová, Klára: Česko-bulharská manželství v etnologické perspektivě.

Disertační práce, Plzeň, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 2013, 185 s., 3 přílohy.

Problematika etnicky/národnostně smíšených manželství jako osobitého kulturního fenoménu není v české etnologické odborné literatuře výrazněji reflektována. Pokud se jí etnologové zabývali, tedy především v souvislostech integrace příchozích skupin repatriantů do českého kulturního prostředí, v souvislostech kulturního prolínání a společensko-politického sblížení českého a německého obyvatelstva, v souvislostech přistěhovalectví českého dělnictva do německých lokalit Čech a Moravy, v souvislostech překlánění národnosti obyvatel českých zemí. Teprve v posledních letech, v důsledku především zahraniční migrace do České republiky, je otázka etnicky/národnostně smíšených partnerství/manželství častěji otevírána v kontextu kulturního střetu, vyrovnávání a sebeidentifikace partnerů/manželů vyrostlých v odlišném kulturním prostředí a disponujících rozdílnou mentalitou, hodnotovými orientacemi i názory na fungování rodiny a postavení jejích členů v ní.

Práce Kláry Strohsové, která reaguje na prohlubující se zájem antropologů/etnologů o takto formulovaný problém, přináší již ve výchozí koncepci nové přístupy. Klára Strohsová vede svou rozpravu, cíleně směřovanou k analýze česko-bulharských manželství, ve třech rovinách: v rovině *teoretických východisek* studia manželství dvou kulturně odlišně determinovaných jedinců, v rovině *historické retrospektivy* reálných podmínek pro založení česko-bulharských manželství v 19. a 20. století a v rovině analýzy *vzniku a fungování* česko-bulharských manželství uzavřených především v letech 1948-1989 (s oboustrannými přesahy). Koncepce práce, tedy uchopení problému v širokých souvislostech, je nesporným přínosem. Klade však nároky na heuristiku a přináší řadu úskalí. V zásadě možno konstatovat, že by nebyla uskutečnitelná, kdyby se autorka problému nevěnovala dlouhodobě.

V teoretické rovině se K. Strohsová opřela o názory Bregera a Hilla, Bustamanta, Markoffa, Romana, Cerroni-Longa, kteří interpretují problémy smíšených manželství z pozice kulturních rozdílů, a o názory Giddense a dalších, kteří akcentují v současném vědeckém diskurzu koncept „romantické“ lásky jako konstituující prvek manželství. Komentáře k těmto teoretickým východiskům zakomponovala K. Strohsová do výkladu o česko-bulharských manželstvích. Tento její přístup považuji za účelný; teorii propojuje s poznatky badatelky.

Historická retrospektiva podmínek pro uzavírání česko-bulharských manželství je v předložené práci vybudována na sekundární literatuře: historické, demografické a etnologické. Je psána se snahou o co nejširší postižení problémů, které ovlivňovaly v různých dějinných epochách možnost vzniku manželství mezi Čechy a Bulhary. Snaha o komplexní zaznamenání těchto problémů, a také nezbytná formulační zkratka, ukázaly však určité rezervy takto pojatého výkladu. Dotýkají se např. přejímání nepřesných údajů (s. 34, 36), pojmenování (s. 46), terminologie (s. 20). Sama myšlenka ukázat reálné možnosti vzniku česko-bulharských manželství, dané konkrétní politickou situací, bilaterálními vztahy a na ně

vázanými příkazy státní legislativy, je dobrá a nutno ji ocenit. Zvážit možno pouze, zda ohraničení tohoto výkladu na dobu 20. století (případně na jeho druhou polovinu) by nebylo účelnější.

Podstata doktorské disertace K. Strohsové spočívá v analýze podmínek vzniku a fungování česko-bulharských manželství uzavřených v druhé polovině 20. století, přičemž prioritní důraz je položen na manželství založená v letech 1948 – 1989, tedy v epoše oboustranně politickými reprezentacemi podporovaných československo-bulharských styků na poli politickém, hospodářském i kulturním. Časové ohraničení výkladu tohoto, z hlediska disertace stěžejního problému, má tedy svou logiku, i když směřuje rozpravu do hodnocení postojů autenticky prožité minulosti z pozice současnosti.

Svou analýzu K. Strohsová opírá o rozsáhlý výzkum, který uskutečnila v letech 2007 – 2013. Oslovila 74 informátorů: z nich většina uzavřela česko-bulharská manželství/partnerství v letech 1948 – 1989, sedm po roce 1989. Rozhovory realizovala také s 11 dospělými potomky česko-bulharských rodin. Takto početný soubor informátorů je velkou předností; dává autorce možnost sledovat variabilitu vázanou na čas, prostor a socioprofesionální postavení manželů, nalézt společné charakteristiky česko-bulharských manželství/partnerství a umožňuje formulovat závěry, které mají širší platnost.

V rozpravě věnované podmínkám vzniku a fungování česko-bulharských manželství v období socialismu řeší K. Strohsová čtyři problémy. Sleduje a) okolnosti seznámení partnerů a cestu k uzavření manželství, b) volbu mezi životem v Československu a v Bulharsku a příčiny této volby, c) limity a přínosy česko-bulharských manželství a d) zkušenosti vzájemného každodenního soužití českého a bulharského partnera. Důraz ve svém výkladu klade na interpretace informátorů, tedy na autentický výklad a vyhodnocení vlastní zkušenosti, získané buď v pozici partnera, nebo v pozici dítěte, které procházelo socializací v etnicky smíšeném česko-bulharském mikroprostředí rodiny.

V rámci problému každodenního manželského/partnerského soužití a principů fungování česko-bulharských manželství řeší K. Strohsová řadu významných a nosných otázek. Za závažné považují zejména otázku adaptace partnera, který se rozhodl pro migraci, na kulturně odlišné prostředí a sní související otázku pojetí domova, otázku postojů rodičů k jinoetnickému partnerovi, otázku reakce na neznámé rodinné zvyklosti a společenské normy (zejména partnera migrujícího), otázku střetu rozdílného postavení muže a ženy v rodině a na ně vázaných odlišných modelů rodinného soužití, otázku výchovy dětí a směřování jejich identity, otázku významu přístupu k náboženství a víře v rodinné komunikaci a ve vnitřních vztazích členů rodiny, otázku konstruování rodinné obřadnosti, stravy, otázku odlišného přístupu ke trávení volného času, a také otázku rozdílných postojů při komunikaci rodiny s přátelskými/kamarádkými/sousedskými skupinami. Všechny tyto otázky K. Strohsová sleduje jak s ohledem na formální projevy (variabilní i normativně ukotvené), tak i ve vztahu k etnické, kulturní a společenské sebeidentifikaci partnerů. Klade si i otázku proměn této sebeidentifikace vlivem rodinného a společenského prostředí země usídlení a také vlivem dobově proměnlivých politických a hospodářských podmínek života v obou zemích po roce 1989.

Za základní přínos disertace považují:

1) Definování tří typů česko-bulharských manželství stanovených podle charakteru prvních kontaktů partnerů (studentské, pracovní, plážové) a prokázání, že tato manželství se liší nejen způsobem navázání kontaktu, ale také délkou předmanželské komunikace partnerů,

preferencemi jazykové komunikace v rodině a rozhodnutím, ve kterém z obou států se manželé usadí v okamžiku uzavření sňatku, přesněji v okamžiku započetí společného partnerského života.

2) Snahu o formulování charakteristik platných pro česko-bulharská manželství jako kategorii etnicky smíšených manželství vzniklých v konkrétních společenských podmínkách let 1948 – 1989.

3) Položení důrazu na postoje informátorů, na jejich identifikaci a interpretaci kulturních rozdílů, tedy zvolení emického pohledu na kulturní odlišnost partnerů jako příčin konfliktu a zdroje obohacení.

4) Shromáždění nových údajů o životních zkušenostech, problémech a názorech na přínos česko-bulharského manželství pro oba partnery a jejich potomky.

5) Doložení větší přizpůsobivosti českých partnerů na kulturní zvyklosti bulharské společnosti, bez ohledu na stát, v němž žijí (model rodinného soužití, přejímání rodinné obřadnosti, stravy, pojetí volného času, otevření vlastní domácnosti přátelům a přístup k nim). Výjimkou je volba státního občanství dětí.

6) Identifikování kulturních odlišností, které v pohledu informátorů jsou chápány jako problémy dílčí, přestože jsou možnými příčinami konfliktů. K. Strohsová překvapivě zaznamenala, že informátoři označují jako dílčí nejen odlišnosti snadno rozpoznané (způsob neverbální komunikace) a odlišnosti nivelizované direktivními zásahy státu (odlišné náboženství), ale i odlišnosti zásadní (odlišný jazyk, jiná mentalita, jiné pojetí výchovy dětí).

Rozsah problémů, které disertace řeší, je velký a inspirativní. Kladu si ovšem otázku, zda by při tak velkém souboru respondentů nebylo možno komparaci vést nejen s ohledem na typ manželství, ale i s konkrétním ohledem na dobu, v níž vzniklo, na kulturní zázemí rodin obou partnerů (město-vesnice, vzdělání, sociální status rodičů v zemi původu) a na skutečnost zda manželství je/bylo trvale funkční či se rozpadlo. I když při akcentaci typů manželství ve výkladu jsou některé aspekty zmíněny, hlubší analýza by mohla přinést další závěry.

Diskutovat možno o některých formálních aspektech práce. Z textu není jasné, zda zařazené citáty říká Čech/Češka nebo Bulhar/Bulharka. Místo současného bydliště je z tohoto hlediska nedostatečné a při opakovaně zmiňované druhotné migraci ani určující. Určité rezervy předložené disertační práci vidím ve formulační nejednoznačnosti (např. s. 58), v překrývání časových rovin při výkladu (např. s. 49) a ve stylistice (chybí konce vět, např. s. 49).

Klára Strohsová předložila podnětnou disertační práci, práci ambiciózní, v empirické části založenou na rozsáhlém výzkumu a přinášející řadu nových poznatků. Práce prokazuje, že si Klára Strohsová dovede dobře postavit problém, dovede shromáždit data k jeho řešení, tato data analyzovat a formulovat uvážené závěry. Disertace splňuje požadavky na tento typ závěrečných prací. Doporučuji ji k obhajobě.

V Praze 30. 11. 2013

Mirjam Moravcová